

Д-р Звонимир Николовски

Куманово

SEGMENTVM II : КРАТОВСКО - ЗЛЕТОВСКАТА ОБЛАСТ ВО АНТИКАТА¹

АБСТРАКТ : Темата која го елаборира проблемот на антиката во Кратовско - Злетовската област, како континуум, во својот содржински концепт ги опфаќа следните сегменти : Природно - географските карактеристики; Предримскиот период и ориентационите граници; Раноримски период; Доцноримски период; Рударството како главна стопанска гранка; Утврдувања и патни комуникации; Ранохристијанството и Каталог на населби и утврдувања.

Материјалот претставува една комплексна студија преку која навлегуваме во сите пори на материјалната и духовната култура, стопанството и урбанизацијата во речиси илјадагодишниот период на антиката, со сите свои карактеристики.

Воедно, претставува синтетички материјал во кој се имплементирани сите сегменти од досегашните истражувања, не само од аспект на археологијата, туку од сите сфери на животот во областа, како и нови теренски истражувања, со што се надополнува сликата за минатото на Кратовско - Злетовската област.

КЛУЧНИ ЗБОРОВИ : Антика; Природно - географски карактеристики; Предримски; Раноримски; Доцноримски; Рударство; Утврдувања; Патишта; Ранохристијанство; Каталог.

ПРИРОДНО - ГЕОГРАФСКИ КАРАКТЕРИСТИКИ НА ОБЛАСТА

Кратовско - Злетовската област, како природен тектонски склоп, го зафаќа просторот во сливот на реката повишница, Кратовска или во горниот тек, Табачка Река, Голем дел од Злетовица и подножјето на планината Лисец, се до Крива Река во која се влеваат сите споменати реки. На север се граничи со Славишко Поле и Бреза, највисок врв на Лисец, а на исток со Пониква, Зеленградската планина и Синковец, кои воедно ја сочинуваат вододелницата помеѓу Кочанска и Злетовска Река. На југ се граничи со Овче Поле, а на запад со Крива река и Рударска река.

Населените места се поделени главно во три групи и тоа : планински населби, пољански и шопски.² Кратовско - Злетовската група ја сочинува една одделена група на планини кои го допираат Осоговско планинскиот масив.

Кратовско - Злетовската област спаѓа во централната Балканска еруптивна област во која има повеќе од десетина вулкански кратери каде се развиле населби, како што се : Кратово, Шталковица, Горно Кратово, Гризилевци и други. Шумите се ситни и мали. Има доста извори, а реките се мали и течат низ тесни клисурести долини, така што со интензивна денудација, создадено е младо обработливо земјиште.³

Најсеверната граница на денешна Македонија во антиката било западното Осоговие од Кратовско - Злетовската област и по долината на Пчиња, до кумановската област.

Честите борби на Дарданците, Медите и Дентелетите со античка Македонија, придонеле придонеле за чести промени на северната граница.

Малиот број на откриени епиграфски споменици ни дава лични имиња од грчка, римска, македонска и тракиска провениенција. Релефните претстави како и гробните могили по долината на средна Брегланица, имаат најблиски аналогии со оние од Тракија.⁴ Така на пример името *Κάσαρνθος*, од епиграфскиот споменик од селото Плешанци, е со Тракиско потекло.⁵

На надгробната стела од селото Петршино има тракиски лични имиња, како што се *Dizas* и *Mucacentus*, како и името на викусот *Labolond*.⁶

Станицата *Tranurara* која се наоѓала на главниот пат *Stobi - Pavtalia*, а која е сеуште со хипотетична убијација, исто така има Тракиско потекло. Старите истражувачи наведуваат и други градови, како што се : *Kalenidin, Armonia, Zapara i Bargala*.⁷

2

Симић С.,1911,141-233;

3

Кондев д-р Т.,Апостолов д-р А.,Кетамитчиев А.,1974, од 5 - натаму;

4

Папазоглу Ф.,1957,84-85;

5

Иста:84;Вулић Н.,1929,153;

6

Керамитчиев А.,1965,109-115;

7

Во денешната географска терминологија на североисточна Македонија , сочувани се топоними кои имаат голема сличност со античките. Таков пример е денешниот град Пробиштип, за кој постојат две етимолошки варијанти. Едната дека настанал од два збора, Пробит и Астибос, што претставува населба помеѓу две реки и вториот композитум, составен од грчкиот предлог *προς* и *αστιβος*, што претставува населба расположена од една страна на Астибос, или пак од неа води пат кон оваа река. Во овој случај топонимот претставува населба расположена од една страна на Астибос, или пак од неа води пат кон оваа река и го покажува правецот на главниот римски пат кој од *Pavtalia* води кон *Tranupara* и *Astibo* кон *Stobi*. И денес во околината на Пробиштип се наоѓаат остатоци од некропола кај селото Петршино иголема количина на античка градежна керамика.

Топонимите од Илирско потекло се сочувани во форма на денешните називи на местата кои го имаат суфиксот - еш, како на пример Бунеш. Помеѓу топонимите кои ја задржале првичната основа, а добиле словенски завршеток се : Туралевци (од *Taugos*), во близина на Злетово, Туралево кај Кратово и други. Влијанијата на грчкиот јазик и култура во Македонија и соседните области населени со Илирско и Тракиско население започнало уште во 6 - 5 век п.н.е. и траело до крајот на антиката. За тоа придонело не само близината на Елада, туку и филеленската политика на Македонските владетели. Сите епиграфски споменици, освен оние во северните области, кумановско, скопско и тетовско каде доминира латинското писмо, имаат натписи со грчко писмо, како на пример :

- Барус (*βαρος* = тежина или *βοοράς*= север) име на рид над селото Јамиште;
- Еленик (од *Ελληνικός* = грчки) име на рид во атарот на селото;
- Геран (*Υέρανος* = бунар) често име на места;
- Палатица (од *πάλατιον* = дворец) топоним во околината на селото Стубол;
- Паралово (од *πάρá* + *άφός* = до ридот, под ридот)назив на место кај селото Зарапинци;
- Пирог (од *πυρΥός* = кула) име на манастир на Злетовска Река;
- Стронгилос (од *στρΥγνλος* = облов) име на рид помеѓу селата Луково и Куново, познат како Облов рид;
- Трипатанци (од *τροις* + *ποτάμοι* = на три реки) име на село покрај Злетовска река.

Со Римското освојување во 167 година п.н.е. се менувале или се формирале нови топоними на населените места. Иако малубројни, некои од нив ја сочувале првобитната форма, додека други добивале словенски топоними, како на пример :

- Жгури (од *scauria* = остаток од топена руда) е имена село помеѓу селата Гризилевци и Приковци;
- Мурино (од *murinos* = вид на вино или *murgos* = бедем) е име на место кај селото Древено;
- Станци (од *statio* = станица) место во атарот на селата Сакулица, Којково и Каврак);
- Лепопелци (од *lepus* = зајак и *pellis* = кожа) име на село покрај Злетовска река. Овој топоним е близок со топонимите : Кожарево, Кочани, Заечар и слично;
- Сакулица, Секулица (од *securis* = секира или власт на римските магистрати во функција на рудниците);
- Барбарево (од *barba* = брада или брадест човек). Прокопиј споменува една тврдина со име *βάρβαριές*.

Во Кратовско - Злетовската област сочувани се остатоци на стара воена архитектура и други населени места кои своите специфични топоними ги сочувале до денес и тоа се : Градиште, Град, Градец, Стари Град, Кула, Кулиште и слично. Населените места врзаниза рударската дејност се со следните називи: Рударски Чукар, Јамиште, Шопско Рударе, Турско Рударе и слично.⁸

ПРЕДРИМСКИ ПЕРИОД И ОРИЕНТАЦИОНИ ГРАНИЦИ

Со досегашните истражувања во Кратовската област, воглавном со рекогносцирања, не се регистрирани локалитети од праисторијата и раната антика, така што неможе да се формира генерална слика на населбите. Она што ќе биде елаборирано ќе ја опфати населеноста на овој простор во доцната антика и ранохристијанството, кое е поврзано главно соексплоатацијата на рудниците богати со олово, злато и сребро. Сигурно е дека и овој крај бил рано населен,

согледувајќи ги поволните природни услови и патната мрежа која поминува низ него.

Одредување на границите, освен како ориентациони, на племињата и племенските групации, особено на подрачјето на североисточна Македонија, претставува особен проблем. Најверојатно, прво, тоа се должи на малкуте податоци од историографските извори во кои недостасуваат податоци за епихорското население, а воедно и податоци за честите промени на границите како основна специфика на овој дел од Македонија.

За подобро да го разбереме и објасниме што се случувало во последните пет векови од старата ера, проблемот мора да го фокусираме на двете големи централнобалкански племенски групации за чие присуство има податоци во историографските извори. Предмет на овој материјал не е подлабоко третирање на присуството на овие племиња, но е обид за добивање на една прелиминарна слика за нивното движење од почетокот на антиката до доаѓањето на Римјаните.

Етничката слика во источните простори (Кратово и Крива Паланка) е постабилна, пред се затоа што културните струења доаѓаат од исток и тука се спојуваат, нарочно во граничните зони на регионите. Основниот карактер на просторот е неговата централна положба, како мост помеѓу грчко - македонскиот југ, илирскиот запад и трансферзалата север - југ. Најстара историски потврдена племенска групација, која со еден свој мал дел, во најголемата воена моќ во 5 век п.н.е. била присутна на овој простор се Трибалите.⁹ Нивното присуство овде, далеку од нивната татковина, северно, околу долен Дунав, најверојатно било резултат на пљачкашките походи во тракија и останатите соседни земји, како и војните со Филип II во средината на 4 век п.н.е. кои Трибалите ги доведува во контакт со грчко - македонскиот свет. Кога Трибалите ги нема на историската сцена во овие простори, Кумановската, Кратовската и Кривопаланечката област, вое еден кус период, била населена со пајонското племе Агријани. Овој простор се врзува со ковање на дамастионски монети чии остави се пронајдени во скопско - кумановскиот регион и во околината на Кратово, каде најверојатно биле експлоатирани рудниците богати со злато и сребро.¹⁰

9

Papazoglu F., 1969, 11-68. Citat: "Prve vesti o Tribalima sre emu kod grčkih pisaca iz sredine V veka p.n.e. kada sui h u Atini koristili kao robove. Vreme kada grčki pisci beleže prve vesti o Tribalima je ustvari vreme njihovog zenita. Megjutim oni u kratkom vremenu, nakon Aleksandrove smrti, nestaju s istoriske scene, čemu je doprinela I najezda Kelta, Skordiska I Dardanaca."

10

May J.M.F., 1939, 3 и понатаму;

Инвазијата на Дарданците во 330 и 290 година п.н.е. кулминирала по смртта на Аудолеонт во 286/5 година п.н.е. кога Пајонија ја губи скопско - кумановската област која станала Дарданска територија. Рудниците околу Кратово по инвазијата на Дарданците не биле веќе во надлежност на Пајонските кралеви. Така Леон и Дропион во периодот околу 280 и 230 година п.н.е. ковале исклучиво бронзени пари, бидејќи неможеле да ги користат сребрените рудници во североисточна Македонија, кои веќе се наоѓале под Дарданска окупација.

РАНРИМСКИ ПЕРИОД

По победата на Рим во Третата Римско - Македонска војна (171 - 168 година п.н.е.), во 148 година направена е првата административно - територијална поделба на Македонија. Скопско - Кумановскиот регион останал во рамките на провинцијата Дарданија. Што се однесува до североисточната тремеѓа, во науката преовладува мислењето дека овие делови од Македонија (Кратово, Крива Паланка, Пробиштип, Злетово и Кочани) припаѓале на провинцијата тракија. Граничниот камен пронајден во околината на селото Старо нагоричане, според натписот, укажува дека во неговата околина треба да се бара граничната тремеѓа помеѓу провинциите Дарданија, Тракија и Македонија. Можеби неа треба да ја бараме во околината на средорекот, во устието на Крива река во Пчиња, кај селото Клечовце. Североисточно од Овче Поле, Кочанско - Кратовскиот крај и земјите околу средното течение на Брегалница, во Римско време биле населени со тракиски етнички елемент кое се гледа од епиграфските натписи кои содржат Тракиски лични имиња, имиња на места и етници. Тука, според изворите, треба да се бара станицата Транупара и Запара чии имиња се со Тракиско потекло.

Недоволната истраженост на Кратовскиот и Кривопаланечкиот регион не дава можност да се комплетира сликата на раноримските населбински комплекси. Нешто подобро е покриен Кратовскиот регион, заради античкото рударство како примарна стопанска гранка.

ДОЦНОРИМСКИ ПЕРИОД

Рударството како основа на просперитетот

Економијата во време на Антонините била на најниско ниво. Од археолошки аспект се забележува во отсуство на луксузна роба, па и роба за широка потрошувачка. Меѓутоа, по големата економска и воена криза во Царството во средината на 3 век, реформите кои ги спровел Диоклецијан, Константин I и други, во крајот на 3 и почетокот на 4 век, имале големо значење за сите провинции, вклучувајќи го и овој простор, така што новата епоха дала нови вредности во сите домени на животот.

Основата на овој неочекуван просперитет било интензивирање на експлоатацијата на рудното богатство, пред се во богатите рударски ревири под Осоговските планини. Оваа нова стопанска гранка им донела благосостојба на овие краеве, заедно со сите форми на една романизирана цивилизација.

Геолошкиот состав на североисточниот дел од македонија е идеален за создавање на лежишта на различни руди, метали, неметали, полублагородни камења, енергетски сировини, термални води и друго. Еден дел од овие лежишта биле експлоатирани уште од предримско време, но првите материјални докази потекнуваат од римскиот период. Траги од старо рударење на просторот од Скопска Црна Гора до границата со Бугарија, се врзани за три тесно поврзани подрачја и тоа: Кратовско - Злетовската вулканска област, нарочно северозападните падини на Црн Врв. Падините на Пластица и Црн Врв (во атарите на селата Шлегово, Приковци, Туралево, Филиповци, Секулица, Шопско Рударе, Тополовиќ и Боровиќ), откриваат многубројни жили и импрегнации на полиметалично олово - цинкови руди кои содржат злато и сребро.¹¹ На терен постојат траги од старо рударење на локалитетот Жгури (помеѓу Пластица и Црн Врв), за што говорат и средновековните патеписци Ами Буе и Евлија Челеби.¹² Податоци за топење на руда која содржи злато и сребро, од археолошки аспект наоѓаме во откриените депои со златни и сребрени фолеси од 5 и 6 век, пронајдени во ископите од рудникот на Црн Врв во селото Секулица.¹³ Има податоци за испирање на злато од наносите на реките Крива, Повишница, Кратовска и нивните притоки.

Утврдувања и патни комуникации

Просторот на денешна Македонија во 268/269 година страдал од силните Готски провали кога биле уништени речиси сите населби кои се наоѓале на линијата на нивното движење. Повеќето од нив не биле обновувани. Веќе во 4 век, поучени од претходните настани, безбедноста на населбите била организирана со градење на бројни воени утврдувања и други јавни градби во провинциите, со што доцноантичките градови се издвојуваат од раноантичките и го сочинуваат новото

11

Податоците се добиени од м-р Недељко Горѓевиќ, кој како долгогодишен инженер по рударство во Геолошкиот завод на Македонија во Скопје, долго време ги проучувал рудните лежишта во Македонија;

12

Матковски А.,1991,394,416-421;Истиот: II,278;Истиот: III, 230-235;

13

Керамитчиев А.,1966,119;Истиот: 1974,119-133; Истиот: 1977,103-114;Истиот: 1977,10-14;
Филиповски Б.,1984,72-76;Микулчиќ Г.,1987;Кондијанов Ј.,1990,199-213; Ivaniševi
V - Kondijanov J.,1992,77-99;

поглавје во урбаниот живот. Пред се, начинот на градење, градежните материјали и слогови на зидање, малтер и останато, биле квалитетно подобри во споредба со раноантичките. Затоа остатоците на градби од 4 - 6 век се подобро сочувани на површина и нив можеме да ги забележиме и вреднуваме. Покрај градовите (opida) и градчиња (opidulumi), во доцноантичкото градителство постоеле и други категории на населби и тоа : укрепени села (vici murati) и полски имоти (villa rustica), збегови (refugia) и утврдени селца (pagi murati), војни логори покрај патиштата (castrumi и casteli), погранични и царински станици (statio, post) и стражи (specula), како и руднички утврдувања (castel minores).

Во Кратовската област, која во време на доцната антика припаѓала на провинцијата Дакија Медитеранска, евидентирани се следните категории на населби и утврдувања : рефугиумот “Градиште“ во селото Кнежево, опидумот “Големо Градиште“ кај селото Коњух, “Долно Градиште“, “Црн Врв“ и “Градиште“ кај селото Секулица, рефугиумот “Вражји Град“ кај селото Страцин, пагусот “Градиште“ кај селото Трновац, пагусот “Долно Градиште“ кај селото Филиповце, кастелот “Здравчиј Камен“ кај селото Приковци и пагусот “Пештер“ кај селото Шопско Рударе.

Рударските утврдувања биле поставени над рударските копови, флотации и пржилници на руда. Во нив живееле рударски стручњаци, техничари, административен персонал, руднички стражи и надзорници.

Преку населбите и утврдувањата најдобро може да се следат локалните, регионалните и магистралните патишта. Патот кој ја поврзувал кратовско - злетовската област со останатите области, познат од изворите и истражувањата, кој кај граничниот рударски кастел кај селото Пезово и покрај селото К’шање во кумановската област, се спуштал кон долината на Крива река, покрај Големото градиште кај селото Коњух се спојувал со магистралата Скупи - Пауталија. Патот го следел десниот брег на крива Река и понатаму кон исток бил обезбеден со повеќе утврдувања и тоа : кај селата Шопско Рударе, Куклица, трновац, Секулица и Филиповце, од каде продолжувал покрај кастелот во селото Опила, спекулите кај селата Псача и градец и продолжувал кон Пауталија.

Подосоговските рударски населби биле поврзани со многу тежок пат кој преку Злетовска река се спојувал со денешниот пат Крупиште - Кратово и спуштајќи се на Крива река се поврзува со истоимената магистрала.

Од Кратово се дели уште еден локален пат кон Пауталија кој поминувал низ селото Горно Кратово и преку Осоговската планина се спуштал на Крива река и се спојувал со главната траса кон исток.¹⁴

РАНОХРИСТИЈАНСКИ ПЕРИОД

Во средината на 5 век Римската империја доживува катастрофални разорувања од нападите на Хуните и останатите варварски племиња. Тоа е всушност почетокот на крајот на Римската цивилизација, која како Западно царство, управно и политички претсанала да постои во 476 година. Во Источното царство страдале само Балканските градови.

Воените архитекти ги проучувале старите искуства и откриле нови вредности во градежништвото. Утврдувањата се сидале со масивни и еластични бедеми, со цистерни а вода, заштитни ровови и предсидови, како и утврдени акрополи во кои била сместена воената команда. Во внатрешноста на бедемот, освен станбени комплекси, во поголемите центри или епископски седишта, се градат ранохристијански цркви, а во делови од некрополите се граделе капели, мемории и цеметеријални базилики над гробовите на христијаните кои загинале во прогоните. Голем број на ранохристијанските цркви биле градени со антички споллии, со подни мозаици, фрески и украсна архитектонска пластика.

Од досега откриеното во Кратовско - Злетовската област откриени се три базилики на локалитетот “Големо Градиште“ кај селото Коњух и тоа : малата гробјанска базилика во некрополата на К’шла, прочуената црква - Ротонда¹⁵ и во фаза на истражување е големата базилика со епископска резиденција централната градска зона на “Големо Градиште“.

Црквите од времето на Јустинијан имаат централни планови, со што се напушта архитектонскиот концепт на класичниот Рим. Доцноантичките градови по прогласување на христијанството за државна религија, станале организирани и моќни црковни центри кои под покровителство на државата и на владетелите го менуваат урбанистичкото уредување на градовите и старите полиси во кои веќе не доминираат театри и други профани градби, туку објекти врзани за епископските центри. Тие се носители на целото градежништво и уметноста, кое носи христијански идеолошки белези, а под влијание на античките примери, со што придонесуваат за брзо и рано создавање на првите црквени организации кај новоодојдените Словени.

14

Петров Ѓ.,1896,107;Микулчиќ И.,1999,231;Шкриваниќ Г.,1974,54-55;

15

Радојчиќ С.,1952,148-166;Алексова Б.,1995,229;

КАТАЛОГ НА НАСЕЛБИ И УТВРДУВАЊА ВО КРАТОВСКА ОБЛАСТ

Село Горно Кратово, локалитет “Градиште - Чукар”

Доцноантичка стража која се наоѓа на околу 2 км. Над месноста “Грамади“, на висок и непристапен рид.

На самиот врв се забележуваат добро сочувани остатоци од бедем широк околу 1.5 метри, кој оградува простор од околу 50 x 50 метри. По површината има фрагменти од керамика. Најверојатно се работи за крајпатна стража за обезбедување на комуникацијата кон Пауталија.

1. Село Коњух, локалитет “Големо Градиште”

Доцноантички опидум,¹⁶ кој се наоѓа на доминантно возвишение над Крива река, на околу 26 км. источно од Куманово и исто толку оддалечено, западно од Кратово.

Големата тераса, која од три страни е обиколена со коритото на крива Река, е всушност градот во вистинска смисла. Карпата која го формира брегот на реката и речната тераса, е рачно обработена со што е формиран одбрамбен бедем кој на места е зајакнат со малтер и обработен камен. Ширината е од 2.60 до 2.80 метри и на одредени места се распознаваат кули за зајакнување, а од внатрешната страна се распознаваат контури од повеќе објекти. На источната страна се забележува една од главните влезни капији, а од северната страна остатоци од римски мост.

Јужно, над терасата, на 70 - 80 метри, се наоѓа позиција на акропола, оградена со силен бедем врзан со малтер и со површина од 320 x 58 метри, или околу 1.5 ха. Акрополата е карактеристична и единствена по тоа што содржи поголеми и помали простории издлабени во карпата, поврзани помеѓу себе со издлабени скали. Можат да се признаат остатоци од околу стотина простории во кои во доцната антика, за обезбедување, била сместена една воена формација, најверојатно кохорта, која на градот му дава статус на значаен стопански и духовен центар за околината и за заштита на рдуниците богати со злато, сребро и олово. Кратовско - Злетовската област го задржала рударството и металургијата и подоцна во средниот век како основна стопанска гранка.¹⁷

16

Иванов Й.,1931;

17

Јосифовска - Драгојевиќ Б.,1964,1966;Mikul

i

l.,TIR,72-73;Истиот:1974,366-368;Истиот:1999,358-360;Истиот:1973,177-182.

Новите археолошки ископувања на овој локалитет ги дефинираа сите простории на акрополата, јужниот одбрамбен бедем со четвртести кули, како и една голема цистерна за вода вдлабена во карпа, длабока околу 5.26 метри.¹⁸

Јужното подградие е заштитено со периметрален одбрамбен бедем чии контури се распознаваат и којна најпристапниот западен дел е зајакнат со два сидни појаси каде е сместена третата, западна градска капија. На овој простор нема траги од внатрешни објекти и најверојатно служел како збег. Вкупната површина на градот изнесува 17 ха.

Во научната археолошка литература постои размислување дека овој засега безимен град, е всушност хипотетичната Транупара.¹⁹ Но веќе во VI со Јустинијановата рефеција, таа не се споменува. Можеби е разорена со земјотресот од 518 година исо обновата го променила името. Војничкиот карактер на оваа населба можеби се нагласува во името на Аларум (Alarum), кој се споменува како обновен град во пописот на Прокопије во областа на градот Касете (Cassete), кој начелно е лоциран во југоисточниот дел на провинцијата Дарданија, до границата со провинцијата Македонија Салутарис. Можеби називот Cassete претставува име аналогно на просториите вдлабени во меката вулканогена карпа, со многу касетни вдлабнувања и банкови во внатрешноста на објектите.

Во ранохристијанскиот период, овој голем град бил црковен центар во провинцијата Дарданија, во Источен Илирик. Тогаш, во VI век, била изградена и прочуената црква со централна основа, т.н. Ротонда, која според натписот на еден капител, била мартириум на засега непознат светец.²⁰

Северно, надвор од градските сидини, преку реката, на месноста К'шла, откриена е делумно истражена т.н. "Северна некропола", а во неговиот југоисточен дел е убицирана доцноантичка некропола.

Градот со вода се снабдевал од извор во близина на Ротондата откаде поаѓа линија на доводни керамички фистули (тубуси), кои се спуштаат по долот и влегуваат во градот преку источниот бедем.

18

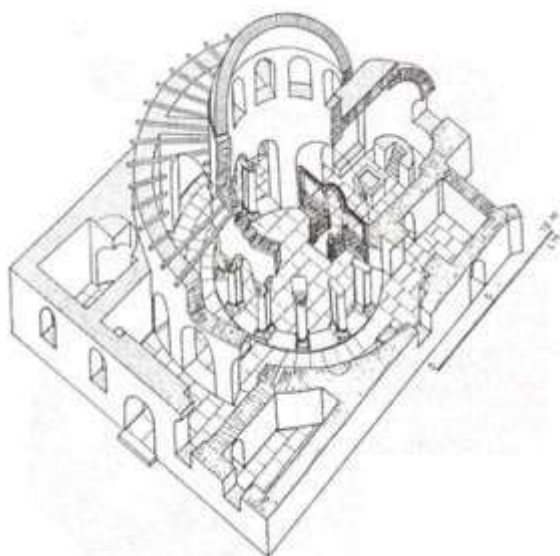
Carolyn S.,2002,297-306;Истата:2006,229-244;

19

Лилчиќ В.,(1990-1991),1994,33-47.

20

Вулић Н.,XCVIII,бр.212-213;Радојчић С.,1952,148-169;Петров К.,1958,31-45.

План на “Големо Градиште”

Аксонетриски приказ на Ротондата

При истражувањата откриен е богат епиграфски материјал во некрополата, како случајни наоди при обработка на земјата. Според анализа на консекративните натписи тие припаѓале на раноримскиот период, а подоцна, во некрополата се употребени како секундарни елементи во гробната архитектура.

Освен ова, откриена е бројна архитектонска декоративна пластика од објектите во градот. Најновите континуирани археолошки истражувања ја потврдија хипотезата дека се работи за голем градски центар во овој дел од Македонија. Откриена е голема ранохристијанска базилика со сите архитектонски елементи и придружни објекти, најверојатно епископска резиденција, како и бројни профани градби со инфраструктура на еден урданизиран центар. Истражувањата

сеуште се вршат и ќе дадат нови содржини во функција на урбанизацијата на градот.

2. Град Кратово

Населба од раноримски и доцноримски период.

Овој културен простор е во самиот град на ритчето каде се наоѓа денешната гимназија. Со заштитните истражувања за изградба на спортски базен откриени се делови од јужниот бедем на античката населба и фрагменти од керамички римски садови, питоси и монети од III и IV, какко и една печка за керамика.

Бедемот и остатоците од движните наоди потекнуваат од доцноантичката ирановизантиската населба, можеби Кратискара (Cratiscara), која е наведена во пописот кај Прокопије од VI век, како обновена и силно утврдена населба која припаѓала на територијата на провинција Дараданија. Но сепак, овој проблем околу името останува отворен, како хипотеза, но не треба да се игнорира. Од друга страна пак, Кратискара се споменува во контекстот на Ремезиана и Кумедава, на просторот помеѓу Наис и Сердика. Но, во предвид треба да се земе и уште една претпоставка со која во Табула Појтингеријана и просторот помеѓу Козјак, Герман и Беласица се наоѓа градот Карескус (Caescus).

3. Село Приковци, Шлегово, локалитет “Кула” - „Здравчиј Камен“

Доцноантички кастел.

Се наоѓа северозападно од селото, високо над патот кон Кратово, односно помеѓу фабриката “Иднина” и Кратово и стрмо се спушта кон коритото на Кратовска Река кај селото Железница.

На врвот се наоѓа зарамнето плато со димензии 70 x 50 метри каде се забележливи остатоци од бедемсо малтерно врзување. Локалитетот претставува стратешки најизразен пункт кој имал широка контрола на патиштата, оној кон денешно Шлегово и стариот пат кој оди високо во ридиштата преку селата Талашманце и Крилатица и се спојува со сегашниот приклучок на источната магистрала кон Пауталија.

4. Село Секулица, локалитет “Градиште”

Доцноантички кастел.

Се наоѓа на околу 10 км. Југозападно од Кратово и претставува доминантен кастел на Црн Врв. Тоа е висок рид со зарамнето плато и одбрамбен ѕид кој формира населбински простор со димензии 250 x 150 метри. Денес не постои бидејќи е уништен со експлоатацијана рудникот за кварц на “Силекс” - Кратово.

Уништени се многу објекти и цистерна за вода. По површината се наоѓаат фрагменти од керамички садови, питоси и тегули. Досега се откриени околу 100 питоси и две депоа со сребрени и златни византиски фолеси од кои мал дел се наоѓа во Музејот на Македонија во Скопје.

6. Село Трновац, локалитет “Градиште“

Доцноантички кастел.

Претставува висок рид на устието на Кратовска во крива Река и видлив е од сите страни. На врвот има зарамнето плато со димензии 150 x 100 метри, оградено со бедем од камен и малтер. По површината се видливи остатоци на фрагменти од керамички садови, питоси и градежен материјал, како и темели од повеќе мали објекти.

7. Село Филиповце, локалитет “Долно Градиште“

Доцноантички утврден викулус.

Сместен е на висок карпест гребен помеѓу Туралевски Дол и Крива река. Неговото плато има димензии 150 x 70 метри, ограденосо малтерен бедем. Во внатрешноста од бедемите видливи се контури на помали објекти, како и објекти всеченивокарпа, така што на прв поглед наликува како пандан на “Големо Градиште“ во Коњух. Во јужното подножје на ридот откриени се неколку гробови во кои се пронајдени керамички садови и монети.

8. Село Шопско Рударе, локалитет “Градиште“

Доцноантички утврден викулус.

Се издига јужно од селото над еден клисурест премин кој продолжува кон селото Татомир и поминува покрај Царева Чешма, која и денес е во функција. На врвот од градиштето се наоѓа зарамнето плато со димензии 150 x 100 метри ограден со масивен бедем од камен врзан со малтер. По површината е евидентен антички градежен материјал и фрагменти од керамички садови и питоси.

Карта со граници на провинциите Дарданија и Дакија Медитеранска и распоред на утврдувањата

ПРОБИШТИПСКО - ЗЛЕТОВСКА ОБЛАСТ

1. Село Горно Барбарево, локалитет “Грамада“

Доцноантички кастел.

Се наоѓа на околу 2.5 км. Северно од селото и доминира високо над Крива река. По површина се видливи остатоци од бедем со варов малтер, широк околу 1.5 метри. По површината во внатрешноста и околу него се наоѓаат фрагменти од керамички садови, питоси, градежна керамика и монети.

2. Село Горни Стубол, локалитет “Трикладенец“

Доцноантички викус.

Се наоѓа на околу 3 км. Западно од селото на тремеѓата помеѓу Горно Барбарево, Секулица и Горни Стубол. Естото го добило називот по тоа што мештаните тука направиле три кладенци за селата. Околу нив се гледаат фрагменти од керамички садови и антички градежен материјал.

3. Село Грзилевци, локалитет “Згури“

Доцноантички пагус, рудник и топилница која се наоѓа западно од селото на пространа падина каде поминува патот Пробиштип - Кратово.

По површината се наоѓаат остатоци од топена оловна руда, како и темели од топилници и фрагменти од керамички садови и антички градежен материјал и монети.

4. Село Грзилевци, локалитет “Златица“ - “Плавица“

Римски рудник, југозападно од селото помеѓу реките Плавица и Киселица каде е откриена рударска јама. На околу 20 метри, во самата јама, на ѕидовите, исклесани се фигури на Херакле како заштитник на рударите и еден рудар со чекан и клин.

5. Село Добрево, локалитет “Пешула“

Доцноантички кастел северно од селото, на левата страна од Добревски Дол.

На врвот се наоѓа доминантно зарамнето плато со димензии 100 x 100 метри на кое се гледаат темели од бедеми од камен и малтер. Во внатрешноста по површината се наоѓаат фрагменти од керамички садови, питоси, римски градежен материјал и монети од Јустинијан I (527 - 565).

6. Село Дренак, локалитет “Градиште“

Доцноантички опидум, северозападно од селото со зарамнето плато.

По неговата површина се гледаат остатоци од темели од одбрамбен бедем и фрагменти од керамика и монети.

7. Село Зеленград, локалитет “Воденичиште“

Римска топилница за руда кај изворот на Зеленградска река.

Високо над неа има рударска јама со остатоци од топење со голем процент на бакар и фрагменти од керамика и градежен материјал.

8. Село Зеленград, локалитет “Градиште“

Доцноантички опидум, со доминантна положба над селото.

На платото има остатоци од темели од одбрамбен бедем кој затвора простор од околу 200x100 метри. Во внатрешноста се видливи темели од помали објекти и керамички фрагменти, градежен материјал и монети.

9. Злетово- локалитет “Балджар“ (“Балчар“)

Доцноантички опидулум.

Тоа е доминантно возвишение на околу 2 км. од селото, над Злетовска Река. Од сите страни е непристапно, а на неговиот врв има зарамнето плато со издвоена акропола. Платото е оградено со периметрален бедем. Во неговата внатрешност, поврчински, се гледаат остатоци од керамика, питоси, тегули и монети од III, IV и VI век. Според ова постои можност кастелот да бил обновен во VI век.

10. Злетово - локалитет “Туралевци“

Доцноантички викус на околу 1 км. југоисточно од селото, во сливот на Рударска Река. Просторот заштитен со бедеми зафаќа површина од околу 2.5 ха. По површина се гледаат остатоци од доцноантички градежен материјал, фрагменти од керамика, питоси и монети. Според материјалот може да се датира од III - IV век.

11. Село Емирица, локалитет “Градиште“

Доцноантички пагус со помали димензии кој најверојатно имал функција на заштита на планинските патишта кон Царев Врв, Руен и Лопен во Осоговските планини.

Се наоѓа во сливот на реките Модра и Горна на северната страна на ридот Вакав. По површината се гледаат остатоци на темели од бедем и одбрамбен ров. Поповршината има бројни остатоци на керамика и друг доцноантички градежен материјал.

12. Село Јамиште - остатоци од рударски јами

Во атарот на селото постојат рударски јами од римски период со кружни окна во чија близина се видливи остатоци од тегули и питоси.

13. Село Јамиште, локалитет “Градиште“ и “Рударски Чукар“ или “Гарваница“

Доцноантички викус северно од селото, високо над Злетовска Река.

На платото има остатоци од бедем кој затвора простор со површина 150 x 100 метри. По површината се видливи остатоци од керамички садови и монети од VI век.

14. Село Лезово, локалитет “Градиште“

Доцноантички викус.

Се наоѓа на висок рид северозападно од селото како висок доминантен рид. На врвот има рамно плато со силни бедемиво кои се гледаат темели од градби, керамика и монети од времето на Јустинијан.

15. Село Ратавица, локалитет “Градиште“

Доцноантички опидум кој се издига високо над брегот на Злетовска Река.

Има поволна стратешка положба на југ. На зарамнетото плато се сочувани остатоци од утврдена населба (бедем и темели од помали објекти). На југозападната падина површински се гледаат фрагменти од капители, импост и столбови од ранохристијанска базилика. Можеби се работи за еден од центрите на овој рударски регион. Пронајдени се и неколку монети од VI век.

16. Село Пишица, локалитет “Вршник“ или “Градиште“

Се наоѓа на најјужниот дел од Пробиштипската област, покрај патот Крупиште - Пробиштип.

На околу 500 метри јужно од селото се издига ниска чука (од 5 - 12 метри) позната под името “Вршник“ или “Градиште“. На врвот има зарамнета површина околу која во темели се сочувани остатоци од бедем со димензии 120 x 100 метри, на кој има остатоци од градежен материјал и керамика. Ова е кастел кој имал функција за контрола на главниот пат кој водел на север по долината на Злетовска Река.

17. Село Плешенци, локалитет “Градиште“

Доцноантички викус.

Се наоѓа на висок рид на околу 1 км. од селото. На врвот има зарамнето плато на кое се видливи остатоци од градежен материјал, фрагменти од керамика, тегули, питоси и монети. Во околните ниви пронајдени се неколку гробови кои најверојатно се дел од римска некропола. Пронајден е еден вотивен споменик со грчки натпис и женско торзо во источното подножје.

18. Село Шталковица, локалитет “Градиште“

Доцноантички пагус.

Се наоѓа на општинската граница со Кочани на висок доминантен рид, со бедем кој затвора простор од околу 200 x 200 метри. Во внатрешноста се наоѓаат фрагменти од керамички садови, питоси и покривни тегули. Во северното подножје, во нивите, има две могили.

Б И Б Л И О Г Р А Ф И Ј А

- Археолошка карта на РМ, том II, МАНУ и Музеј на Македонија, Скопје 1996
- Алексова Б., *Loca Sanctorum Macedoniae*, Скопје 1995
- Апостолов А., Кондев Т., Керамидчиев А., *Злетовска област, географско-исто-*
- *риски осврт*, Скопје 1974
- Алексовски Д., *Топономастика на кратовскиот крај*, Кратово 1986

- Битракова-Гроздарнова В., Дупка/Кратово, доцнохеленистичка гробница, АР
- 1987, Љубљана 1989
- Споменик САН ХСVIII, Београд, 1941-1948
- Иванов Ђ., Северна Македонија, ГСУ I, Софија 1906
- Ivanišević V., - Kondijanov J., Le trésor de Seculica, Revue Numismatique, VI série, tome XXXIV, Paris 1992
- Јосифовска - Драгојевиќ Б., Један нови војнички натпис из Коњуха, ЖА XIII – XIV,
Скопје 1964
- Керамидчиев А., Археолошки наоѓалишта во Пробиштипско, Стремеж VIII-б,
Прилеп 1962
- Керамидчиев А., Археолошки наоѓалишта во Кочанско, Стремеж 5, Прилеп 1964
- Керамидчиев А., Нови епиграфски споменици од источна Македонија, ЖА XV 1,

Скопје 1965

- Керамидчиев А., Археолошки наоѓалишта во Кратовско, ЗАМ IV-V, Скопје 1966
- Керамидчиев А., Новооткриени епиграфски споменици во Кратовско, ЖА XXIII,

1, Скопје 1965

- Керамидчиев А., Римското рударство во источна Македонија, ГИНИ XVIII, 1,

1974

- Кондијанов Ј., Две остави со палеовизантиски пари од с. Секулица - Кратовско,

МАН 11, Скопје 1990

- Лилчиќ В., Размислувања околу убикацијата на Транупара, РЗЗСК, Културно на-

следство 17-18/1990-91, Скопје 1994

- Микулчиќ И., Безимени градови код Коњуха и Дренова, АП 15, Београд 1973
- Микулчиќ И., *За големината на доцноантичките градови во Македонија*, Исто-
- рија X-2, Скопје 1974
- Mikulčić I., *TIR K-34*, Ljubljana 1976
- Микулчиќ И., *Скопје со околните тврдини*, Скопје 1982
- Mikulčić I., Kasnoantička utvrđenja u SR Makedoniji-pokušaj klasifikacije, SADJ,
- Materijali XXII, Novi Sad 1986
- Микулчиќ И., Антички градови во Република Македонија, Скопје 1996
- Петров К., Декоративна пластика од ротондата во Коњух, Разгледи, I, 21, 1954
- Петров К., Стауродекорација од Коњух, Зборник на АМ, II, Скопје 1958
- Петров К., Реконструкција на амвонот од ротондата во Коњух, ГЗФФ, кн.22, Скопје 1970
- Прокопије, Византијски извори за историју народа Југославије I, САН Београд 1955
- Папазоглу Ф., Македонски градови у римско доба, Скопје 1957
- Радојчић С., *Црква у Коњуху*, Зборник радова Византолошког института САН, књ. XXI, Београд 1952

- Симић С., Историја кратовске области, Годишњица Николе Чупића, књ.33, Београд 1911
- Snively S. C., Archaeological Investigation at Konjuh, Republic of Macedonia, in 2000, Dumbarton Oaks Papers, numbers fi ft y-six, Dumbarton Oaks, Washington D.C. 2003
- Snively S. C., Golemo Gradište at Konjuh, Republic of Macedonia: Prolegomena to the study of a late antique fortification, Ниш и Византија IV, Ниш 2006
- Филиповски Б., Геолошки состав и рудно богатство на СР Македонија, Скопје 1974
- Шкриванић Г., Monumenta cartographica Jugoslaviae I, Београд 1974